

STRATA

İLİŞKİSEL SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

STRATA: İLİŞKİSEL SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Dört aylık yaygın süreli dergi

(Hakemli akademik dergi)

İmtiyaz Sahibi: Phoenix Yayınevi adına Ünal Sevindik

Kurucu Genel Yayın Yönetmeni: Vefa Saygın Öğütle

Sayı Editörü: Özlem Akkaya

Kitap Değerlendirme Editörü: Funda Sönmez Öğütle

stratadergikitapinceleme@gmail.com

Yayın Kurulu: Aksu Akçaoğlu, Polat S. Alpman, Alim Arlı, Özgür Arun, Ozan Aşık, Aslıhan Aykaç Yarnadağ, Özgür Budak, Barış Büyükokutan, Güney Çeğin, Sinan T. Gülhan, Sanem Güvenç-Salgırlı, Barış Mücen, Nazlı Ökten, Gülbin Özdamar Akarçay, Nadir Suğur, Çağdaş Üngör, Semiray Yücebaş

Bilim ve Danışma Kurulu: Feyza Ak Akyol, Erhan Akarçay, Bekir Balkız, Didem Danış, Saniye De-deoğlu, Koray Değirmenci, Ayşe Durakbaşı, Gökçen Ertuğrul, Aylin Görgün Baran, Neşe Gurallar, Mehmet Nuri Gültekin, Barış Gürsoy, Meltem Karadağ, Sevcan Karcı, Alp Yücel Kaya, Onur Kınılı, Hüseyin Köse, Ceren Lordoğlu, Meral Özbek, Ahmet Özcan, İbrahim Şirin, Ümit Tatlıcan, Elif Yeneroğlu, Egemen Yılğır, Mesut Yücebaş

Strata Sekreteryası: Gülşah Kurt, Hilal Sevlü

20. Sayı: Ekim 2025, Ankara.

ISSN: 2667-6079

Yönetim Yeri:

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1. Kızılay/Ankara

Tel: 0 312 419 97 81 pbx • Faks: 0 (312) 419 16 11

Phoenix Yayınevi

©Phoenix Yayınevi Tüm Hakları Saklıdır.

www.phoenixyayinevi.com

Baskı: Vadi Grafik Ltd. Şti.

İvedik Organize Sanayi 1420. Cd. No: 58

Ostim Yenimahalle/Ankara

Sertifika No: 47479

İvedik OSB Matbaacılar Sitesi 1514. Cad.No: 23-25 Yenimahalle/ANKARA

Dağıtım: Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1 Kızılay/Ankara

Yayın Yönetmeni: Gülşen Demirci

Kapak tasarım ve dizgi: İrem Nur Acar

İletişim Adresi:

<https://stratadergi.org>

www.stratadergi.com

stratadergi@gmail.com

*Bu dergide yayımlanan makaleler, yazarlarının sorumluluğundadır.

Editörün Takdimi Özlem Akkaya	5
“İlişkisel Sosyal Bilim Bir Sosyal Bilimci Yatkınlığıdır” Vefa Saygın Öğütle Söyleşi: Tolga Ulusoy	7
Değini: İlişkisel Bir Feminizmin İmkânı Olarak Kesişimsellik Nazlı Ökten	25
Değini: Habitusu Neden Bu Kadar Çok Sevdik? Vefa Saygın Öğütle	33
Görsel Sosyolojinin Önemli Figürlerinden Biri DOUGLAS HARPER ile Söyleşi Söyleşi: Gülbin ÖZDAMAR AKARÇAY Çeviri: Muhammet Gökhan Gök	39
6 Şubat Depremi ve Sonuçları Üzerine Strata Dergisi Açık Oturumu Alim Arlı Polat Alpman Vefa Saygın Öğütle Özlem Akkaya Semiray Yücebaş Hilal Sevlü Tolga Ulusoy	71

Editörün Takdimi

Strata: İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi, altı yılı geride bırakırken bugüne dek yayımlanan on dokuz sayısında ortak bir epistemolojik hattı takip etti: toplumsal olgulara ilişkin bilgiyi, özler ve tözler yerine ilişkiler, süreçler ve karşılıklı etkileşimler düzleminde düşünmek. Dergi, bu yönüyle kendisini yalnızca belirli bir yaklaşımın savunucusu olarak değil, ilişkisel bir sosyal bilim ethosunun ifade alanı olarak konumlandırdı. Bu ethos, sosyal bilimcinin kendi konumunu görünür kılan, eleştirel mesafeyi refleksiviteyle birleştiren, tarihsel özgüllüğü kaybetmeden çok katmanlı açıklamayı hedefleyen bir düşünme tarzını temsil ediyor.

Bu özel sayı, *Strata*'nın geçmişine bu perspektiften bakan, derginin yayımladığı değişimi, söyleşi ve açık oturumlardan oluşan bir seçkiyi bir araya getiriyor. Seçkinin amacı hem *Strata*'nın altı yıl boyunca geliştirdiği düşünsel yönelimi görünür kılmak hem de kendi yayın tarihine içeriden bir hesaplama ve arşivsel bellek çalışması olarak dönmek.

Vefa Saygın Öğütle'nin derginin ilk sayısında yayımlanmış "İlişkisel Sosyal Bilim Bir Sosyal Bilimci Yatkinlığıdır" başlıklı söyleşisi, derginin kurucu fikrini en açık biçimiyle dile getiriyor: ilişkisel sosyal bilimi bir paradigma değil, "bir sosyal bilimci yatkinlığı" olarak tanımlamak. Bu yatkinlık hem doksa karşıtlığını hem de tözcülük eleştirisini merkezine alır; toplumsal gerçekliği sabit kategorilerden ziyade tarihsel ve yapısal ilişkiler ağı içinde kavrar.

Nazlı Ökten'in yedinci sayıdan alınan "İlişkisel Bir Feminizmin İmkânı Olarak Kesişimsellik" başlıklı değerlendirmesi ise, derginin toplumsal cinsiyet çalışmalarına açtığı düşünsel hattı temsil ediyor. Ökten, feminist teoriyle ilişkisel sosyolojinin kesişiminde, özcü kimlik anlayışlarının ötesine geçen, dinamik ve çok boyutlu bir toplumsal analiz perspektifi öneriyor. Böylece *Strata*'nın epistemolojik çoğulculuğu, toplumsal cinsiyet, kesişimsellik ve bilgi politikaları alanında da karşılığını buluyor.

Vefa Saygın Öğütle'nin daha önce derginin 10. sayısında yayımlanmış "Habitusu Neden Bu Kadar Çok Sevdik?" başlıklı değerlendirmesi, kavramsal düşüncenin yerel bağlamlarda uğradığı anlam kaymalarına içerden bir müdahale niteliğini taşıyor. Yazı, Bourdieu'nün habitus kavramının Türkiye'de tözcü biçimlerde yeniden üretimine dikkat çekerken, ilişkisel sosyolojinin kavramlarla kurduğu eleştirel mesafenin önemini vurguluyor. Bu yazı, *Strata*'nın Türkiye'de sosyolojik düşüncenin kavramsal mirasıyla kurduğu diyalektik ilişkiyi de temsil ediyor.

Gülbin Özdamar Akarçay'ın 18. sayıda Douglas Harper'la yaptığı ve Muhammed Gökhan Gök tarafından Türkçeye kazandırılan söyleşi, ilişkisel sosyal bilimin görsel metodolojiler alanındaki imkânlarına odaklanıyor.

Söyleşide fotoğraf temelli saha çalışmalarının, toplumsal deneyimi ve hafızayı ilişkisellik temelinde kavramsallaştırma potansiyeli tartışılıyor. Bu söyleşi, *Strata*'nın ilk sayılarından itibaren görsel sosyolojiye ve etnografik yöntemlerin yenilenmesine gösterdiği, süreklilik arz eden ilgiyi de yansıttıyor.

Strata İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi Yayın Kurulu üyelerinin “deprem” temalı 14. sayıya özel olarak gerçekleştirdiği “6 Şubat Depremi ve Sonuçları Üzerine Strata Açık Oturumu” ise, ilişkisel perspektifin güncel bir toplumsal krize nasıl uygulanabileceğini gösteriyor. Devlet, toplum, medya ve kentleşme arasındaki çok katmanlı ilişkilere odaklanan bu tartışma, afet olgusunu yalnızca yönetsel bir mesele değil, tarihsel, mekânsal ve bilişsel ilişkilerin kesiştiği bir toplumsal yapı olarak ele alıyor ve *Strata*'nın ilgisinin salt kavramsal değil, ampirik ve güncel olduğunu bir kez daha görünür kılıyor.

Altı yılı aşkın süre boyunca *Strata*; sınıf, devlet, kent ve mekân sosyolojisi, toplumsal cinsiyet ve görsellik, medya ve temsil, yaşlılık, göç ve pandemi deneyimleri, etnografi ve görsel yöntem, Bourdieu sosyolojisi ve eleştirel realizm, kapitalizm ve yüzyılın sonu (*fin de siècle*) tartışmaları gibi geniş bir yelpazede ilişkisel düşünmenin izini sürdü. Dergi, bu temaları birbirinden kopuk alanlar olarak değil, sosyal dünyanın iç içe geçmiş düzlemleri olarak ele aldı. Böylece *Strata*, Türkiye’de sosyal bilim üretiminin yalnızca konu çeşitliliğiyle değil, ontolojik ve epistemolojik ilişkiselliğiyle de yenilikçi bir hattı temsil etti, etmeye de devam ediyor.

Bu özel sayı, ilişkisel sosyal bilimin Türkiye’deki düşünsel serüvenine hem bir *geri bakış* hem de *yeni bir başlangıç noktası* olarak tasarlandı. *Strata*'nın varlık nedeni olan temel soruyu, bir kez daha sormak için: Toplumsal olan, ilişkiler içinde nasıl düşünülebilir?

Özlem Akkaya

“İlişkisel Sosyal Bilim Bir Sosyal Bilimci Yatkinlığıdır”

Vefa Saygın Ögütü

Söyleşi: Tolga Ulusoy

TU: Merhaba. İlişkisel sosyal bilimin ne olduğunu ortaya koymadan önce acaba onu nasıl tanımlamamız, nasıl isimlendirmemiz gerekiyor onu sormak istiyorum. İlişkisel sosyal bilim bir kuram mıdır? Yoksa bir paradigma veya yaklaşım demek daha mı doğru olur?

VSÖ: Bu soruya aslında birbiriyle bağlantılı iki yerden cevap verilebilir. Yani paradigma olması üstüne bir tartışma var. Belki önce sosyal bilimdeki tek egemen paradigma olması mümkün müdür ya da böyle bir şey arzu edilir midir, biraz ondan konuşmak gerekiyor. Çünkü bizim klasik anlamıyla bildiğimiz pek çok sosyal bilim ekolünde gizli ya da açık hakikat iddiası bulunur. Bundan dolayı bu geleneksel anlamıyla epistemolojik bir örtüşme varsayar yani bilimin nesnesiyle öznesi arasında birebir karşılıklık varsayar geleneksel ekoller. Dolayısıyla böyle bir karşılıklık olmadığına ilişkin bir kabul geliştirdiğiniz anda, yani nesne ile onun bilgisi arasında birebir mütekabiliyet olmadığını ilişkin bir kavrayış geliştirdiğimiz anda egemen paradigma arayışı anlamsız ve gereksiz hale gelir. Dolayısıyla sosyal gerçeklik, en genel anlamıyla konuşuyorum, tek bir paradigmaya indirgenebilir mi sorusunun cevabı bu noktada artık olumsuz olur. Kaldı ki sosyal bilimlerin tarihi de biraz bunu gösteriyor. Sosyal bilimler, Amerikan sosyolojisinin kısa süreli egemen olduğu dönemi bir kenara koyarsak, doğa bilimlerinin aksine, ki doğa biliminde bile şüpheli bu durum, çoklu paradigma durumu içerisinde. Neredeyse sosyal bilimlerin kurulduğu dönemlerden yani 1800’lerin sonlarından beri bu varlığını devam ettiriyor çoklu paradigma durumu. August Comte’un pozitivist sosyal bilim tanımlamasıyla birlikte onun eleştirisi de eşzamanlı olarak açığa çıkmıştır. Belki bunu da Aydınlanma’nın kendi içinde gösterebiliriz. Aydınlanmanın kendi içinde eleştirisini de getiren yani kendi anti-tezi ile birlikte doğan bir fikir. Dolayısıyla sosyal bilimlerde bu artık bir norm haline geldi yani Kuhncu anlamda söylersek normal bilim. Yani Kuhncu anlamıyla sosyal bilimlerin normali paradigma çokluğu durumunda. Dolayısıyla tek bir egemen paradigma mümkün değil, arzu edilir de değil. Sosyal bilim için tek egemen bir paradigmaya dönüşme, bütün sosyal bilim alanını kapsayan, bütün gerçeklik dünyasını tamamen açıklama ve kapsama, *Theoria* kelimesinin etimolojik anlamıyla düşünürsek bir kavrama ihtimalinin artık olmadığını, böyle bir şeyi istemenin de arzu edilebilir bir şey olmadığını söylemek

mümkün ilk başta.

Diğer taraftan bu çoklu paradigma durumu normalleşmişse artık, yani norm halleşmişse, ilişkisel sosyal bilimi bu çoklu paradigmalar arasında bir yere mi koyacağız? Tutarlı bir paradigma mıdır? Emirbayer tartışır bunu meşhur ilişkisel manifestosunda, ilişkisel sosyal bilimin bir paradigma olmadığını söylüyor. Yani paradigma yolunda olduğu belki söylenebilir, en azından bu niyetle olduğunu gösteren şeyler var. Mesela Margaret Archer ve civarındaki çalışma arkadaşlarında böyle bir eğilim var. Bir paradigma geliştirme, ilişkisel sosyolojiyi kendi içinde tutarlı bir paradigmataya dönüştürme girişimleri var.

TU: Peki bir paradigma olduğunu kabul edenler ve etmeyenler buna hangi kriterlere göre karar veriyorlar? Hangi göstergeler veya hangi düşünce üzerinden Emirbayer bir paradigma değil derken Archer ve çevresindekiler bir paradigma oluşturma girişimindeler?

VSÖ: Şimdi şöyle, Emirbayer bir durum tespiti yapıyor. Archer ise bir müdahalede yapıyor. Aradaki fark o. Archer’a göre ilişkisel sosyal bilim dağınık bir alan. Bunun biraz toparlamak gerek diyor Archer, buna uygun ilişkisel sosyal bilimin belli başlı ontolojik ve epistemolojik temellerini çıkarmak gerekiyor tarzı bir eğilimi var orada. En azından daha bir derli toplu, ontolojik varsayımlarda daha ortaklaşmış, realist tabii. Yani Archer açısından bakıldığında eleştirel realist bir temel bu. Burada ciddi tartışmalar var çünkü sosyal bilimlerin bizatihi araştırma nesnesine ilişkin tartışmalarda ciddi yarıklar var. En basitinden ilişkisel sosyal bilim içerisinde ya da daha özelde ilişkisel sosyoloji hikâyesinde bir arada ismini andığımız ya da gevşek anlamda beraber ismini andığımız, Archer ve Bourdieu arasında biraz üzerine gidildiğinde çok ciddi bir yarık olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla aslında örneklendirirsek eleştirel realist varsayımın bile ilişkisel sosyal bilimin geneli tarafından kabul edilmediğini göreceğiz. Öyleyse soruya şöyle bir cevap verebiliriz: Tutarlı bir paradigma da değil, olmadığı gözüküyor en azından bu üç örnek itibarıyla tespiti. Emirbayer’in tespiti bu bağlamda biçimleniyor.

Ne diyebiliriz peki? Ben şöyle bir şey söyleyebilirim ilişkisel sosyal bilim için: bir dizi iyi tanımlanmış araştırma programı için bir çatı. İyi tanımlanmış araştırma programları var. Yani meta-teorik düzleme çıkıldığında ayrışmalar var fakat sahada, araştırma programı düzeyine indiğimizde temalar daha yoğunlaşıyor. Veya gerçi çok sevdiğim bir şey değildir ama, Althusseryen bir metafor kullanalım, bir sosyal bilim kıtası denebilir ilişkisel sosyal bilim için. Peki, bu kıtanın sakinlerini bir arada tutan neler olabilir? Ayrıt edici bir epistemolojik duruş? Nedir?

Gerek Fransız epistemolojisinin gerek Batı Marksizmi’nden beslenen epistemolojinin ortaklaştığı, ismi farklı olsa da ortaklaştığı bir doksa kar-

şıtlığı fikri. Bunu hem Bourdieu'de ve gerisindeki Fransız sosyal bilim ve epistemoloji geleneğinde hem de daha toplumsal bir anlatıyla Batı Marksizmi'nin anlatısında görmek mümkün. Yani gündelik bilgi formlarının, gündelik bilme biçimlerinin belirli gerçekliği meşrulaştıran yapısına karşı kendini konumlandırıyor. Doksayı eğer en basit anlamıyla kanaatler dünyası, kanaatler, sabit fikirler hatta sanılar dünyası olarak tanımlarsak klasik Aristotelesçi ayrımla yani doksayı episteme arasındaki ayrım çerçevesinde bir tür sanılar alanı olarak tanımlarsak hepsinin bir tür kopuş momentini hepsinin öngördüğünü görebiliyoruz. Bu açıdan ilişkisel sosyal bilimcilerin hepsinin ortaklaştıkları ortak unsur bir tür epistemolojik kopuş fikrini hepsinin paylaşıyor olması. Bunun içeriği değişiyor, mesela Gaston Bachelard'da veya Kuhn'da bu daha psikolojik ya da sosyal psikolojik bir içeriğe sahipken Bhaskar'da ya da Marksizan bir yerden bakanlarda daha toplumsal bir içeriğe bürünüyor. Toplumsal, sınıfsal bir şey oluyor. Mesela epistemolojik kopuş Marksist bir anlatıda sınıflarla ilgili, sınıflar mücadelesiyle ilişkili bir şey iken Fransız tarihsel epistemolojisinin de daha çok bilim kamusuyla alakalı daha sosyal psikolojik dinamiklere sahip bir etkinlik. Fakat her hâlükârda gündelik bilme biçimlerinden, ta Emile Durkheim'den beri sosyolojide karşılığı olan o prenosyonlardan (ön-kavramlardan) kendini koparma, ayırma dediği hadisenin doksa karşıtlığı olarak ilişkisel sosyal bilimin belkemiğini oluşturduğunu söylemek mümkün. Bu epistemolojik bir ayırt edici bir duruş. Bu aynı zamanda anaakım sosyal bilimden de kendini ayırma biçimi ilişkisel sosyal bilimin. Bir diğer farklılaşma için ontolojik bir konumlanmadan bahsedebiliriz. Biz bunu tözcülük karşıtlığı olarak tanımladık. Demek ki epistemolojide doksa karşıtlığı ontolojide tözcülük karşıtlığı şeklinde karşımıza çıkıyor. Tözcülüğü kısaca toplumsal şeylere, burada şey kelimesini bilinçli kullanıyorum, değişmez, tarihüsüt birtakım özellikler atfetme işine tözcülük diyebiliriz. Bu mesela daha Marksizan bir literatürüne şeyleştirme eleştirisi olarak karşımıza çıkar tözcülük diyebiliriz. 60-70'lerin literatürünü okursanız bunu şeyleştirme eleştirisi diye göreceksiniz. Şeyleşme veya şeyleştirme, reification dedikleri şey, aslında iki anlamı kapsıyor. Şeyleri kişileştirme yani şeylerle kişilermiş gibi muamele etme ya da tam tersine insani ürünleri gayri-insanileştirme ya da insanı ürünleri üzerindeki insan izlerini silme. Her iki anlamda da şeyleştirme bir tür tözcülük biçimidir. Yani mesela devletleri, ulusları kişilermiş gibi görmek bir şeyleştirme biçimidir. Aynı zamanda bir tözcülük biçimidir. Tam tersine bunları gayriinsanileştirme, yani onlardan tümüyle insan izini silmek de yine onlara sabit, değişmez birtakım doğalar atfetme işi. Dolayısıyla bu doksa karşıtlığıyla da doğrudan bağlantılı çünkü gündelik bilme biçimleri içerisinde hem şeyleri hem de kategorileri sabit görme eğilimi taşırız. Daha doğrusu gündelik hayat böyle çalışır. Gündelik hayatın mantığı gereği bizler kişileri sabit varlıklar olarak görürüz, yani

kişi sabit duracak ki ona isnatta bulunabilelim. İnsan teklerinin entropi ilkesine göre sürekli değişen varlıklar olduğuna ilişkin bir bakışla bir başka ilişkiyle tutarlı bir ilişki kuramazsınız. Siz, o kişinin değişmez biri olduğunu ve onun karşılaştığınız kişi kimse bugün de karşılaştığınız kişinin aynı o olduğunu varsayarak yola çıkmanız gerekir. Koca bir hukuk sistemi bunun üzerine oturur zaten. Yani karşındaki insanın tutarlı bir entite olduğu fikri üzerine oturur. Sosyal hayatta bizleri eğilimli gösterir. Başka türlü gündelik ilişkiyi yürütmek mümkün değildir. Veya şeyleri, devletleri, ulusları, sınıfları, kültürleri bunları hep sabit şeyler olarak görme eğilimindeyizdir. Mesela bizim ait olduğumuz kültürün veya ulusun değişmez birtakım nitelikleri vardır. Bir kendimizi böyle kurarız. Biz Türkler böyleyizdir. Bizim karşımızda kendimizi kurduğumuz varlıklar da öyledirler. Oysa ne uluslar değişmez birtakım tözlerdir ne de devlet öyledir. Dolayısıyla tam da bu tözcülük karşıtlığı ve doksa karşıtlığının örtüştüğü yer tam da bizim o şeyleri görme biçimimiz. Aynı zamanda onları nasıl tanımladığımızla da doğrudan bağlantılıdır. Belki bu hususlarda bir ortaklaşma, bir ortak zemin. En azından araştırma tasarımı düzeyinde dediğimiz bir tür sosyal bilim kıtası olarak ilişkisel sosyal bilimi tanımlamak mümkün. Ama tutarlı bir paradigma mıdır? Şu anda değil. Böyle bir şey olacak mıdır? Bilemem. Böyle çabalar var mı? Var.

TU: Peki, sosyal teoride ilişkisel yaklaşımın kökleri nereye dayanır? Ve nasıl bir gelişim göstermiştir?

VSÖ: Belki biraz doğum alanlarına odaklanmak gerekli. Yani biraz tarihselliğini konuşalım. Sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında aşağı yukarı eşzamanlı diyebileceğimiz ya da artzamanlı birtakım gelişmeler var. Ben sosyolojiye odaklanayım, kendi alanımdan konuşayım. Fakat diğer alanlarda tarih, coğrafya, antropoloji, istatistik gibi alanlarda da artzamanlı gelişmeler var. Sosyolojide aslında 60’larla birlikte Amerikan sosyolojisinin hâkimiyeti kırılırken kıta Avrupa’sının yeniden yükseldiğini görüyoruz. İkinci Dünya Savaşı kıta Avrupası için büyük bir yıkım. Bu entelektüel anlamda da büyük bir yıkım. Nazilerin nasıl Alman kamusunu, Alman akademisini nasıl tarumar ettiğini hatırlayalım. Fransa’da akademinin nasıl savaş boyunca darbe aldığını hatırlayın. Doğrudan savaşa ölen Fransız sosyal bilimciler var. Marc Bloch mesela direnişte ölüyor. Dolayısıyla bu yıkım sonrasında Amerikan sosyolojisi kısa süreli de olsa, 40’lardan sonra başlayıp 60’ların başına kadar süren on yirmi senelik bir hâkimiyet kuruyor. Bourdieu’nün meşhur kutsal trio dediği Talcott Parsons, Robert King Merton, Paul Lazarsfeld üçlüsünün kurdukları o yapısal-işlevselci paradigmanın kısa süreli egemenliğinin arkasından kıta Avrupa’sı yeniden yükseliyor. Bunun çeşitli etkileri var.

Öncelikle klasikleri geri dönüş –belki bunu daha sonra konuşuruz. Çünkü

Amerikan sosyolojisinin Weber ve Durkheim'i, Sovyet Marksizmi'nin de Marx'ı çarptığı yönünde yaygınlık kazanan bir kabulün üzerinden Amerikan sosyolojisinin ve Sovyetlerin inşa ettiği iki kutuplu dünyaya karşılık bir tür üçüncü mahalle, sosyal bilimler içerisinde bir tür üçüncü mahalle girişimi bu. Bence oldukça kritik. Bugün ilişkisel sosyal bilim varsa bunun sayesinde var. Bu oldukça kritik ve karşılık da bulmuş. Kurucu figürlere geri dönüş onu da sonra konuşuruz onu kenara alayım. Kıta Avrupası'nın yükselmesinin ikinci bir etkisi Batı Marksizmi'nin verimlerinin serpilmesi. Billhassa Frankfurt okuluyla birlikte sosyal bilimlere iyice etkileyen bir şeye bürünüyor. Frankfurt teorisyenlerinin Amerika'ya gitmesi hemen arkasından Amerikan sosyolojisinin bizzat kendi içinden eleştirisini doğuruyor. Wright Mills'in eleştirisini hatırlayın. Gouldner'ın eleştirisini hatırlayın yine keza. Batı Marksizminin etkileri ideoloji eleştirisi temelinde oldukça kritik. İdeoloji sosyalleşimi bir şey olarak gündeme giriyor. Aynı zamanda Batı Marksizmi'nin getirdiği ve oldukça önemli olduğunu düşündüğüm bir diğer mefhum da disiplinlerarasılık. Disiplinlerarasılık doğrudan Batı Marksizmi'nin etkisi. Aynı zamanda bu disiplinlerarasılık mefhumunun sonucunda tamamen yeni çalışma alanlarının ortaya çıkışı. Örneklendirelim, ne olabilir: gündelik hayat sosyolojisi, toplumsal hareketler sosyolojisi, bilimsel bilginin sosyolojisi gibi. Kuruluş mantığı gereği disiplinlerarası, her ne kadar isminde sosyoloji olsa da mantığı gereği disiplinlerarası çalışan yeni çalışma alanlarıdır. Ki bu daha sonra alan-kültürel çalışmalar vesaire gibi alanlara doğru çıkacak.

Üçüncü bir kıta Avrupası etkisi yapısalcı devrim ve tarihselci devrim çatışması. Yapısalcı devrim bizim açımızdan kritik çünkü Levi-Strauss, Saussure'ün ve üzerindeki Chomsky ile görebileceğimiz o dilbilimsel devrim. Psikanalizle ve antropolojiyle, yapısalcılığın en güçlü olduğu alanlar bunlar, Batı Marksizmi'nden gelen o ideoloji eleştirisiyle karşılaşması, buradan doğan verimler, yeni sorunların ortaya çıkışı. Keza Levi-Strauss'un modernist paradigmayla karşı bütün insan topluluklarının arasındaki ileri-geri dikotomilerini dağıtan çerçevesi de oldukça kritik. İlerlemeci zihniyete vurduğu darbe Levi-Strauss ve yapısal antropolojinin, oldukça önemli. Farklı insan topluluklarını birlikte, eşzamanlı düşünebilmemizi sağlayan da bir şey bu aynı zamanda. Daha evrensel ya da daha genel önermelerde bulunabilmemiz açısından oldukça önemli. Diğer taraftan tarihselci devrim. Burada tam tersi tarihsel ve toplumsal tarihselliğin doğrudan olarak anmaya değer. Hem tarihselci Marx okumasının, demin bahsettiğim Sovyetlerin okumasına karşı oluşan tarihsel-hümanist okumasının içerisinde hem Marx hem Weber hem de Durkheim ile kurulan yeni ilişkinin ürünü olan tarihsel sosyoloji. Yani Marx'la kurulan ilişkinin ürünü İngiliz Komünist Partisi tarihçilerine gide tanımlanan ekip; Perry Anderson, E. P. Thompson, Maurice Dobb vs. o jenerasyon. Hobs-

bawm belki de son temsilcisi. Hobsbawm gelen Reinhard Bendix, S. N. Eisenstadt gibi Weberyan tarihsel sosyoloji veya Durkheim ile kurulan ilişki Fransız Annales okulunu geliştirdiği bu üçlü hareketi ben tarihselci devrim olarak adlandırıyorum. Yapısalcı devrim ile tarihselci devrim karşılaşmaları çok kritik sonuçlar doğurmuştur ki ilişkisel sosyal bilimin eleştirel olarak ilişki kurduğu, bizatihi eleştirilisiyle düşündüğümüzde tarihsel sosyolojinin bunların dölyatağı olduğunu söylemek mümkün. Dördüncü bir şey self-refleksivite kavramının yükselişi, bu da oldukça kritik. Bu ilk kez sosyal bilimcinin kendi sosyal bağlamına ilişkin bir farkında oluşu. İki kaynağı var tespit edilebilir. Bir klasik Alman tarihselliği tabii, self-refleksiviteyi buradan düşünmek gerekir. Doğrudan onun etkisi, hermönötik bilimlerin etkisi bu bağlamda. Bir diğer kaynağı da Batı Marksizmi'nin Marksizm'i olarak tanımlayabileceğimiz girişimleri. Ki burada da tarihselliğin etkisi var. Bu iki kaynaktan gelişti self-refleksivite.

TU: Bunlara etnografların antropoloji içerisinden Batı dışındaki kabile topluluklarına gittiklerinde kendi konumlarına eleştirel yaklaşımlarını da ekleyebilir miyiz?

VSÖ: Sosyoloji içerisinden saydım ben bunları ama doğrudur. Biraz daha çerçeveyi genişlettiğimizde doğrudur. Ki daha sonra sosyolojiye geri dönecek bir hamle bu. 70'lerin sosyolojisi malum etnografik girişimleri doğrudan içeriyor. Dolayısıyla evet, eklenebilir. Etnografik çalışmaların da getirdiği bir yüzleşme. Self-refleksiviteyi çoğaltmak yani öz-düşünümsellik olarak çeviririz, fakat doğrudan bir yüzleşme olarak görmek mümkün. Daha rahat anlamak açısından. Yani bu sosyoloğun “konforlu” pozisyonunu, pozitivist veya anaakım sosyolojinin yerleşikliğini görünür kılan konforlu pozisyonunu dağıtması anlamına geliyor. Bizatihi kendisinin toplumsal bir varlık olduğunu göstermesi. Bu aslında çok basit bir şey gibi görünür, tabii öyle, başka nasıl olabilir ki, denilecektir fakat bunun gereğini yerine getirmek çok zordur. Bunu tutarlı bir biçimde öne sürdüğünüz anda bir yığın paradoksla karşılaşsınız. Ürettiğiniz bilginin geçerliliğinden başlayıp, tutarlılığına kadar süren pek çok şekilde sizin karşınıza çıkar. Çok ciddi meydan okumalarla karşılaşmanız, yüzleşmeniz gerekir.

TU: Bilimsel etkinliğin sorgulanmasına varacak kadar göreceli bir konuma da ulaşabilir.

VSÖ: Bilimsel bilgi genelleşmiş bilgi üretmekse ki temel gayesi odur, bizatihi o genelleştirmelerin tarihselliğine yapılan vurgu o genelleştirmelerin geçerliliğine ilişkin çok ciddi tartışma konuları yaratır ki yaratmıştır. Dolayısıyla 60'lar 70'ler bizatihi sosyoloğun kendisine ilişkin algısının da oldukça derinleştiği bir dönem olarak karşımıza çıkıyor. Bu dörtlü hareket; kurucu figürlere dönüş, Batı Marksizmi'nin serpilmesi, yapısalcı devrim-ta-

rihselci devrim karşılaşması ve bu self-refleksif dönemeç diyelim, ilişkisel sosyal bilimin genel anlamıyla buralardan, bu köklerden doğan problemler alanı içerisinde gelişti. Bunu söylemek mümkün. Tek bir ayırmadan söz etmemiz mümkün. Tek bir ayırmadan söz etmemiz mümkün. Tek bir ayırmadan söz etmek gerekirse yine buradan doğan rölativist pozisyonlanmalar var. İlişkisel sosyal bilimin kendini buralardan ayırdığı çünkü rölativizm de buradan doğdu. Kendisini buradan da ayırıp sosyalin “bilimi” fikrini ciddiye alan araştırmacılar belirli sorunsallar etrafında kümelandılar. Bu anlattığım köklerden doğan sonra gitgide ilişkiler kurmaya başlayan, bilim sosyolojisinden bir kavramsallaştırmayla ifade edersek, araştırma şebekelerinin doğduğunu görüyoruz. Bunların kimisi kendini Marksist olarak tanımladı, bir kısmı Weberci olarak tanımladı, bir kısmı başka türlü tanımladı kendilerini, isimleri farklı olsa da bu matriksin içinden doğdular.

TU: Klasik sosyal teoride ilişkisel sosyal bilimin paralelinde giden düşünceler var mıydı?

VSÖ: Theda Skocpol tarihsel sosyolojinin kuruluş anını anlatırken Amerikan sosyolojisinin nasıl o klasik, Marx’ın, Weber’in, Durkheim’in, Tocqueville’in o makro-tarihsel sorularının üstünü örttüğünü sorar. Aslında Amerikan sosyolojisinin üstünü örttüğü tarihsel soruyu tekrar sormak gerekir. Ama bu sefer yeni bağlamda. Tam da buradan doğmuştur, tarihsel sosyolojinin temel motivasyonu budur diye anlatır Theda Skocpol. Yani Wright Mills zamanında “adına layık ne kadar sosyoloji varsa tarihsel sosyolojidir” demiştir, dolayısıyla bunu daha da genişleterek ilişkisel sosyolojidir diyebiliriz. Yani adına layık tek sosyoloji ilişkisel sosyolojidir diyebiliriz. Hatta bana sorarsanız ilişkilcilik kavramı Wright Mills zamanında olsaydı muhtemelen o da böyle derdi gibime geliyor. Yani en azından hissiyatım bu yönde. Dolayısıyla ilişkisel olmayan bir sosyal bilim yapılabilir mi? Bana sorarsanız yapılamaz. Kurucu figürlere dönüş demin bahsettiğim yine açabiliriz. Çarpıtmayı en başta Wright Mills, Bendix gibi 60’ların jenerasyonu Weber okurken çok çarpıcı bir şekilde fark ediyorlar. Parsons çevirir İngilizceye ilk Weber’i, Parsons’ın çevirisi daha seçmeci bir çeviridir ve Parsons’ın Weber’i bariz bir şekilde çarpıttığını görüyorlar. Bu çeviriden başlayan bir çarpıtma. Mesela en basitinden *herrschaft* Weber’in temel kavramlarından bir tanesidir, onu 60’ların tarihsel sosyolojisi *domination* olarak çevirir, tahakküm dedğimiz şey bizim. Bu kavramın çevirisi Parsons’da silinir, yani o tahakküm vurgusu, o *domination* vurgusu silinir. O silindiği anda Weber bir tür sistem teorisyenine dönüştürülür. Bu konuda çok ciddi tartışmalar olduğu için bu örneği verdim, kavramın nasıl üstünün örtüldüğüne ilişkin. Dolayısıyla bunlar bu çarpıtmaya karşı bir hamleyle girişirler ve Weber’i yeniden okuma pratiğinin geliştiğini görüyoruz. Marx’tan da buna ilişkin şöyle bir şey

var: Marx’ın 1844 Elyazmaları adıyla bir araya getirilen metinleri 1932’de, *Grundrisse* adıyla bir araya getirilen metinleri ise 60’larda gün yüzüne çıkıyor. Açtıkları yeni tartışmalarla Marx algısını tepeden tırnağa değiştiriyor bu metinler, bunların ardından tamamen yeni okuma talebi söz konusu oluyor. Kurucu figürler üzerindeki çarpıtmayı da inançların sorduğu tarihsel soruları yeniden gündeme, onların içinden verdiği makro-eleştirel pozisyon yeniden yerleştirse, bunlara ilişkin şeyleri görüyoruz.

Peki, fark nedir? Klasiklerle bir devamlılık tesis ediliyor hatta ilişkisel sosyal bilimler onların sayesinde mümkün oldu tabii ki. Marx’ın, Simmel’in ilişkisel sosyolojisi gelişmeseydi bugün bu minvalde bir şey mümkün olmazdı. Fark nedir? Yöntem ve nitelik bakımından bir sofistikeleşme söz konusu, fark burada. Yani mesela günümüz ilişkisel sosyal bilimlerinin disiplinlerarasılıkla birbirlerinden aldıkları teknikler. Örneğini verdiğim etnografi ile sosyolojinin kurduğu ilişki bize yeni teknikler sundu. Keza yapısalcılığın özellikle dilbilimde keşfettiği teknikler sonrasında pek çok sosyal bilime sirayet etti. Sosyoloji bunu söylem analizi yaparken kullandı. Nitel araştırma tekniklerinin gelişiminde bunlar kullanıldı. Yine sosyolojinin coğrafyayla kurduğu ilişkiden yeni coğrafi mekân analizleri yeni bir teknik olarak doğdu. İstatistik gelişti yani klasiklere göre daha iyi istatistiksel tekniklere sahibiz. Mesela Durkheim’in İntihar çalışması günümüz istatistiğinde geçerliliğini yitirmiş bir çalışma oluyor. Nitel analiz biçimleri çok daha sofistike bir hal aldı. Yani şunu söyleyebiliriz, sofistikasyon söz konusu. Nesneyi çok daha karmaşık algılayabiliyoruz ve çok daha karmaşık bir dille ifade edebiliyoruz, ilişki kurabiliyoruz. Uzmanlaşma var, iyi bir şey mi tartışılır ama var. Uzmanlaşıyoruz. Marx’ın dediği yere bugünden bakarsak tarih mi bitti, iktisat mı bitti, sosyolog mudur sorusunun bugün çok net bir cevabı yok. Çağ henüz uzmanlaşmanın olmadığı bir çağ idi. Ama bugün öyle değil uzmanlaşıyoruz. Bir taraftan disiplinlerarası tavır gösterirken bir yandan da uzmanlaşıyoruz. Bu bir eğitim konusu haline geliyor, kapsamı bir lisans ve lisansüstü süreçleri içeren kendi kanonlarını inşa etmiş bir bilgi alanına dönüşmüş. İlhamları klasikleri fakat teknik ve yöntemde bir sofistikasyon çağın farklılaştığı yerler olarak görmek mümkün.

TU: Peki, 1960’lardan ilişkisel sosyal bilim kökleniyor dediniz, o dönemlerde gelişen postyapısalcılık veya postyapısalcı ismiyle isimlendirilen bir grup teorisyen de var. Mesela Barthes Foucault, Derrida gibi isimlerle ilişkisel sosyal bilim arasındaki ilişki tam olarak nedir?

VSÖ: Şöyle ki onların Fransız bağlamlarındaki anlamlarıyla Anglofon dünyaya geldikleri zamanki anlamlarını ayırmak gerekiyor. Mesela Foucault’yu örneklendirelim. Fransız bağlamındaki Foucault’nun sosyal bilim nosyonunu çok daha fazla ciddiye aldığını düşünüyorum ki benim nezdimde Foucault tarihçidir, iyi de bir tarihçidir. Eserleri bayağı ciddi

tarih işleridir, mesela Deliliğin Tarihi, Kliniğin Doğuşu, Cinselliğin Tarihi çalışmaları ciddi tarih işleridir. Dolayısıyla burada kritik hamle bilim fikriyle ilişkili gibi geliyor bana. Sosyalin ayı ve kendini ondan ilerleyen bir bilme formu inşa etmeyeceğine ilişkin bir tartışma. Yani sosyalin bilimi fikrinden uzaklaştıkça önceden bahsettiğim rölativist pozisyonlar baskın çıktı ki dediğimiz Anglofon dünyada sistematize edilen o postçu düşünme formları asıl olarak buradan doğdular. Bu rölativist ve konvansiyonalist gelenekler içerisinde doğdular. Dolayısıyla aralarında ciddi geçişler var. Fakat diğer taraftan sosyalin biliminin özgürleştirici bir etkinlik olduğuna ilişkin bir duygu ilişkisel sosyal bilim ile söz edilen postyapısalcı, postmodernist ya da nasıl tanımlarsanız, düşünme biçimlerini birbirinden ayıran kriter olduğunu söylemek mümkün. Bilimsel etkinliğin hala bütün o şeylerle birlikte, yani bilimin toplumsallığına ilişkin farkındalığı da içerecek yeni, daha sofistike bir idea haline getirilmiş ama özgürleştirici bir etkinlik olduğuna ilişkin vurgu sanırım en ayırt edici özellik. Bilimin özgürleştirici bir etkinlik olduğuna ilişkin kanaatiniz geriledikçe sosyalin bilimi halkasından çıkıyorsunuz, bu anlattığım rölativist pozisyona doğru meyil gösteriyorsunuz. En azından böyle bir meyil kendiliğinden oluşuyor.

TU: Peki, ilişkisel sosyal bilimin kendine müttefik olarak belirlediği yaklaşımlar, kuramlar neler? Mesela eleştirel realizm, alan kuramı veya yapılaşma kuramı gibi yaklaşımlarla ilişkileri nelerdir?

VSÖ: İlişkisel sosyal bilimi bu saydıklarınızdan ayrı bir konum değil. Önceden de bahsettiğim hikâye. Onları da içine alan bir kıta. Daha ziyade bu yaklaşımlar kendi düşüncenden doğrudan bir çerçeve geliştirebilir ama bunun için ilişkisel sosyal bilim içi bir pozisyon almam gerekiyor. Bunu burada yapmayalım, ucu açık bırakayım istiyorum. Söyleşinin amaçları açısından, daha toparlayıcı bir yerde kalayım. Çünkü ayrıma gitmem gerekiyor. İzninle buna girmeyeyim. Ama şunu söyleyebilirim: İlişkisel sosyal bilim bir sosyal bilimci yatkınlığıdır. Bunu Bourdieücü anlamıyla söylüyorum. İlişkisel sosyal bilimciyi hızla tanırırsınız. Dolayısıyla belli bir ethos hatta pathos barındırır. Pathos'u Van-derbergh'nin Alman Sosyolojisinin Felsefi Tarihi'nde tartıştığı anlamda kullanıyorum. Yani ilişkisel sosyal bilimciyi tarif eden bir duygu durumu var. Klasiklerle, yani Marx'la, Weber'le, Simmel'le kurulan, yabancılaşma eleştirisinden beri gelen topluma yönelik sert eleştiri; hatta yer yer radikal bir eleştiriye de barındıran bir haletiruhiyesi, bir duygu durumudur bu. Dolayısıyla bu ister eleştirel realizmden gelenlerde olsun ister Bourdieücü çizgiden gelenler olsun bütün sosyal bilimcilerde var olan ortak bir yatkınlık olarak ilişkisel sosyal bilimi var eden temel bir özellik olarak karşımıza çıkıyor.

TU: İlişkisel sosyal bilim, sosyal bilimlerin temel sorunları ve konuları olarak görülebilecek ırk veya etnisite, toplumsal cinsiyet, sınıf gibi konularla olan ilişkisini nasıl tanımlar?

VSÖ: Sosyal bilim, aslında self-refleksivite tartışmalarında da bu içeriyor, yani örtük olarak var, daha önceden yorumlanmış bir dünyayı yorumlar. Ve onun hakkında bilgi üretir. Bizim kavramlarımız daha önceden oluşmuş, bizden önce üzerine düşünülmüş, bizden önce çeşitli katmanlarda bilgiler üretilmiş bir doğaya sahip.

Bunun temel sonuçları var. Birincisi hepimizin bildiği sosyal bilimlerin konuları fail bağımlıdır ve değer yüklüdür. Ve bundan da arındıramazsınız. İkincisi gündelik bilme formlarıyla mesele koymak ekstra dikkat gerektirir ki bunu konuştuk. Çünkü devlet, aile, ulus şirket, tarikat, cemaat, sınıf vb. bunlar üzerine pek çok katmanda bilgiler üretilmiş entitelerdir. Ve sosyal bilimcinin bunları işleyen ayırım yönelik bir sorumluluğu var. Yani bilgi formlarından kendini ayırması gerekiyor sosyal bilimcinin. Bunu konuştuk, önceden anlattığım doksa karşıtlığıyla da bağlantılı bir hikâye. Sizin sorduğunuz soruda; yani toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk bağlamında bir üçüncü özellik ortaya çıkıyor. O da şu: Sosyal dünyaya dair geliştirilmiş sosyal bilimsel bilgi sosyal dünyaya geri döner ve orada dolaşıma girer. Doğa bilimlerinde nesnelerin kendilerine dair üretilen bilgidен haberi yoktur yani bir kaya parçası kendisine dair üretilen bilgidен haberdar değildir ama sosyal dünyadaki failler haberdardır. Mesela Giddens’in güzel bir örneği, bir suçlu mahkemede kendini savunurken kriminolojiden veya psikolojiden birtakım şeyleri kendi savunmasına temel yapabilir. Dolayısıyla bilimin bu örnekte suçlunun kendini anlatma biçimine dönüştüğünü ve dolayısıyla dolaşıma girdiğini görürüz. Irk, sınıf, toplumsal cinsiyet gibi kavramlar tam da bu tarz bir tarihselliğe sahiptir. Bunlar aslında tarihsel insan eylemlerine, bunları anlamaya ve açıklamaya ilişkin geliştirilmiş çerçevelerin o toplumsal dünyalara geri dönmesiyle karşımıza çıkıyor. Dolayısıyla bu saydığımız temel kategoriler, ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet vs. bir anda tarihsel ilişkisellik içerisinde failler tarafından nesnel olarak, yani reel bir ilişki olarak inşa edilirken eşzamanlı olarak yani aynı anda onlara dair kanaat, sanı ve bilgilerden oluşan bir sembolik inşa da oluşmaya başlıyor. Yani bir yandan o ilişkisellik reel olarak inşa olurken diğer taraftan onun etrafında sembolik bir evren oluşmaya başlar. Bu eşzamanlıdır hatta çoğu zaman iç içe geçer bunlar. Hatta birbirinden ayırt edilemez hale gelir dolayısıyla ilişkinin nesnel olarak inşa olma süreciyle onun etrafındaki sembolik dünyanın da inşa olduğu tam da bu süreçte bu ilişki formlarına ilişkin tözcülükler de inşa olurlar. Yani bu sembolik inşanın içinde bunlara ilişkin tözcülükler de inşa olur. Buna dikkat etmek gerekiyor bence çarpıcı olan bir şey bu. Yani sosyal bilimcinin “kendiliğinden” bir toplumsal deneyim üzerine bilgi inşa ettiği anda bizatihi o üre-

tilen bilginin, ona ilişkin üretilen kavramların, kavramsal çerçevelerin, o deneyimin bizzat kendisi o deneyimin faileri tarafından kabul edilmesi veya karşılanması alanında çok büyümlü bir şey oluşuyor. Yani doğa bilimcinin karşılaşmadığı bir şey bu. Sosyal bilime özgünlüğü veren bu büyümlü şey aynı zamanda onun temel epistemolojik sorununu da doğuruyor. O sorun tözcülük. Çünkü o toplumsal deneyime gömülü aktörlerin kendilerine ilişkin algılarıyla sosyal bilimcinin o deneyim hakkındaki algısı gerilimli. Mütehakkim iktidar pozisyonlarında üretilen tözcülüklerin teşhiri kolaydır. Devlete ilişkin, devletin işleyişine ilişkin devletli aktörlerin ürettiği tözcülük formlarına ilişkin eleştirel bir mesafe takınmak ve bunları teşhis etmekte zorlanılmaz; “bak burada tözcülük var, devlete ilişkin bir varsayım, bir tözcülük var veya burada belirli toplumsal çıkarların üzeri örtülüyor sanki devlet toplumsal çıkardan azade bir şeymiş gibi anlatılıyor demek “burada bir tözcülük biçimi var” diye kolayca söylenebilir. Yani devlet şeyleştiriliyor, gayriinsanileştiriliyor, insan izlerinden arındırılıyor. İktidar pozisyonlarında üretilen tözcülüğün bu yüzden teşhisi kolay. Bizim buna yatkınlığımız var. Eğer sosyal bilimcinin kendisi bir iktidar pozisyonu işgal etmiyor ise, yani bir tür aparatçıge dönüşmemişse sosyal bilimci bunu çok rahat görür. Fakat daha zor olan şey madunlar, ezilenler veya sömürülenler adına (bu “adına”nın altını çiziyorum) üretilen tözcülüklerin teşhisi ekstra dikkat gerektirir. Bunlar kolay görünmez. Bizim *Gezi ve Sosyoloji* çalışmasında açıklamaya çalıştığımız bir şeydi bu. Sınıf mesela bir sosyal gerçeklik midir? Evet, sınıf reel ve tarihsel bir gerçekliktir. Peki, sınıf tözcülüğü olur mu? Olur. Yani bir sınıfın tarihsel bir gerçeklik olduğunu kabul etmeniz sizi onun tözcülüğünü yapmaktan azade kılmaz. Dolayısıyla bununla ilişkili kavramların; ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet gibi kavramlar, bir yandan sosyal bilimsel muhayyileyi oldukça arttırırken (anlattığımız 60’ların devrimlerinin ürünleri bunlar) diğer taraftan muhtelif aktörlerin mücadelelerinin de eserleri, bu anlamıyla tarihsel bir gerçekliğe işaret ediyor. Fakat bunlara ilişkin temsiliyet iddiasına ilişkin şeylerin de doğrudan belli birtakım tözcülükler üretme riski var. ırk, toplumsal cinsiyet ve sınıf gibi kategoriler tözcülük üretmeye de ya da böyle sabit özler atfedilmeye de oldukça yatkın. Bizzat aktörlerin böyle bir yatkınlık gösterdiği durumlar da var. Dolayısıyla sosyal bilimin bahsettiğimiz epistemolojik dikkatini burada da devam ettirmesi gerekiyor.

TU: Belki böyle bir dikkat kimlikçilik-sınıfcılık tartışmasının da aşılmasını doğurabilir.

VSÖ: Evet aynen. Hatta o tartışmanın kendisinin plastik karakterini de ortaya çıkarır.

TU: Peki, ilişkisel sosyal bilimin disiplinlere olan yaklaşımı nasıldır? Disiplinler ayrımları olumlar mı? Ya da disiplinler-arası veya disiplinler-üstü bir perspektifle mi konuya yaklaşır?

VSÖ: “Disiplin, discipline eder,” der Foucault. Dolayısıyla her disiplin kendi içinde bir anaakım barındırır. İlişkisel sosyal bilim bizatihi disiplinler içerisinde gelişirken, sosyolojiden örnek verirsem eşzamanlı olarak tarihte, coğrafyada, antropolojide pek çok alanda gelişme var, kendisi alan içerisindeki anaakıma karşı çıkarken kendi oluşum aşamasında disiplinler-üstü bir jestle ortaya çıkıyor. En azından varlık sebebi disiplinler-üstülük. Disiplinler-arasılık bile değil çünkü disiplinler-arasılık deyimi disiplinleri varsayar. İlişkisel sosyal bilim arayışlarının ideali total bir ilişkisel sosyal bilimdir. Wallerstein bunu güzel tartışır. Bir sosyal bilim, total sosyal bilimdir aslında çünkü toplumsal dünyanın parçalanamazlığı, bütünlüğüne binaen geliştirdiğimiz bir hikâyedir bu. Dolayısıyla bu jest bizatihi sosyal bilimin nesnelere ilişkin. Sosyolojiden örnek vereyim: İlişkisel yaklaşım sosyolojide, Amerikan pozitivist yaklaşımına karşı sosyolojinin araştırma nesnelerinin tarihsel olduğu savunusuyla kendini gösterdi. Dolayısıyla şunu demiş oldu: Tarih ile sosyoloji arasındaki disiplinler ayrım plastiktir, bu ayrımın ortadan kalkması gerekir. İlişkisel sosyal bilimcinin nesneyi tanımlama biçimi onun açısından bizzat disiplinler duvarları sorunlu hale getiriyor. Bu sadece epistemolojik bir tercih değil, bir zorunluluk. Şöyle formüle edebilirim: Disiplinler arası ayrımları sorunsallaştırmadan tutarlı bir ilişkilencilik talebinde bulunamazsınız. Yani ilişkisel talebin bizatihi kendisi disiplinler-üstü olduğu varsayıyor. Sosyolojide tarihle kurulan ilişkiyle açığa çıktı. Mesela tarihsel sosyoloji giriş kitaplarını aldığınızda elinize, kurucu figürler kimlerdir diye baktığınızda sosyolog olmayan bir sürü isimle karşılaşsınız. Coğrafyada mesela beşerî coğrafyanın ayrımlaşp “mekân beşerî bir şeydir” mottosu ile başlayan ve arkasından mekânın toplumsallığına ilişkin vurguda açığa çıkan eleştirel coğrafya ekolü ki bugün bizim metin incelemelerimizde ilişkisel motifin kaynağı buradan geliyor. İlişkiselcilik bu sefer sosyoloji ile coğrafya arasındaki sınırı zorlayarak açığa çıktı. Tarihte bizzat klasik Rankeci vakanüvisçilikten, “büyük adam tarihçiliği”nden toplumsal, “küçük insanların tarihçiliğine” geçişte kendini gösterdi. Dolayısıyla yine tarih ile sosyoloji, tarih ile iktisat, tarih ile antropoloji arasındaki ayrımları sorunsallaştıran yeni bir tarihçilik biçimiyle mümkün oldu. Yani Annal tarihçileri Rankeci anlamıyla tarihçi midirler? Hayır. Braudel tarihçi olduğu kadar iktisatçıdır. *Akdeniz* çalışmasında bunu açıkça görürsünüz. Keza sosyolojiyle antropoloji arasındaki duvarları aşındıran araştırma gündemleri. Goffman, Garfinkel, Bourdieu’yü düşünelim. Dolayısıyla şöyle toparlayabiliriz: İlişkilselci arayışlar ana akıma karşı geliştigi için her alanda doğal olarak disiplinler-üstü bir taleple kendini gösteriyor. İktisatta mesele politik iktisatçıdır. Dolayısıyla eleştirel hamle kendili-

ğinden disiplinler ayrımları sorunsallaştırarak kendini gösteriyor.

TU: İlişkisel sosyal bilimin metodolojiye, yöntemlere ve araştırma tekniklerine olan yaklaşımı nasıldır? Belirli yöntemleri kendisine daha mı yakın konumlandırır veya belirli yöntemlere daha eleştirel midir?

VSÖ: Şimdi metodoloji tartışmasının tekniğine girmeksizin önemli bir vurgu olarak şunu söylemek gerekir. Anaakım sosyolojideki mikro-makro ayrımının sosyoloji açısından özellikle ilişkisel sosyoloji biçiminde özelde sorunlu bir ayrım olduğunu söylemek gerekiyor. Mesela küçük gruplar içerisinde cereyan eden bir etkileşim pekâlâ makro-yapısal izler barındırabilir içinde. Veya tam tersine makro-tarihsel yapıların işleyişini empirik bağlamda sınayabilir olmamız gerekir. Dolayısıyla saf makro veya saf mikro bir şey yok. Pek çok mikro süreç içinde bir yığın makro işleyiş barındırır. Basit bir şey söyleyeyim: Aile içi şiddeti patriyarkal süreçlerden bağımsız inceleyebilir misiniz? İnceleyemezsiniz. Fakat güya baktığımızda aile mikro bir alan, patriyarka makro bir şey. Fakat tam da birbirlerini var-sayan bir tarafı var. Dolayısıyla makro-mikro ayrımının mutlak bir ayrım olamayacağını, bunun sadece bakış açısıyla, yani sorunsal inşa etme biçiminizle alakalı bir ayrım olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Bu noktada sosyoloji içerisinde nicelcilik-nitelcilik tarzı kamplaşmanın da gitgide anlamsızlaşmaya başladığını görürsünüz. Yani nicel araştırma-nitel araştırma ayrımı da mutlak bir ayrım değildir. Nicel araştırma programlarıyla nitel araştırma programlarının bütünüyle ayrı kaynaklardan beslendiğini inkâr ediyor değilim. Yani nicel toplumsal bilgi tamamen farklı bir anlam, bilgi dünyasının ürünü, nitel bilgi formu bambaşka bir şey. Bunu inkâr ediyor değilim. Söylemeye çalıştığım şu: Ne tür araştırma yöntemi ve tekniklerini kullanacağınız esasen inceleme sorularınız ve inceleme nesnelerinizi nasıl inşa ettiğiniz belirler. Yani ne tür bir yöntemle dayanacağınız hangi teknikleri işe koşacağınızı size tabiri caizse araştırma konunuz söyler. Dolayısıyla ilişkisel sosyal bilimin buradaki pozisyonunu en genel anlamıyla metodolojik çoğulculuk olarak tanımlamak bu açıdan mümkün. Sözeğlemsel, Bourdieu'nün mütekabiliyet analizi, ki oldukça makro bir nicel analiz biçimidir, yaparken diğer yandan aynı Bourdieu'nün eşzamanlı olarak doksa etnografik yöntemlerle çalıştığını biliyoruz. Hatta eşzamanlı olarak iki yöntemi birden çalıştırdığını görürüz. Yani sizin soruyu işaret etme biçiminiz hem nicel hem nitel yöntemleri çalıştırmanızı gerektirebilir. Kaldı ki son dönemdeki eğilimlerde biraz böyle. Sosyal bilimlerde aslında bu ayrımın kendisinin de büyük oranda aşındığını söyleyebiliriz. Tekrar edeyim, iki ayrı anlam dünyasından beslenen bilgi biçimleri bunlar. Sadece ilişkisel sosyal bilimcinin bu ayrıma takılıp kalmaması gerektiğini söylüyorum. Yani neyi nasıl incelediğiniz sizi nicel bir araştırma formasyonuna da götürebilir, nitel araştırma yapıyor olmak sizi doğrudan

iktidar pozisyonuna yerleştirmez. Eleştirel kapasitesi oldukça yüksek nicel çalışmalar var. Keza nitel çalışıyor olmanız da sizi kendiliğinden muhalif kılmaz. Çünkü pek çok iktidar biçimini meşrulaştırmaya yarayan da pek çok nitel araştırma formu var.

TU: Ben şöyle bir düşünceye sahiptim: Nicel yöntem araştırma araçları sebebiyle biraz daha tözcü bir konuma sahiptir. Belirli bazı tözleri, önceden kabul edilmiş bazı varsayımları barındırır. Bu yüzden ilişkisel sosyal bilimin nitel araştırmaya daha yatkındır gibi bir fikrim vardı.

VSÖ: Şöyle, eğer nicel yöntemleri sadece tutum analizleriyle sınırlandırırırsanız, mesela Likert ölçeği sınırlandırırırsanız, evet dediğiniz doğru. Fakat nicel araştırma sadece bundan ibaret değil. Sadece tutum ve görüşleri açığa çıkartmaktan ibaret bir sistematik değil. Örneklendireyim: Bourdieu’nün meşhur *Ayrım* çalışmasında ortaya koyduğu homolojileri açığa çıkartmak ancak nicel bir araştırmayla mümkün. Bu nitel araştırmayla açığa çıkarılabilir bir şey değil. Çünkü çok fazla sayıda görüşme yapmanız gerekir. Yani binlerle ifade edilen sayıda insanla görüşmeyi nitel formlarla ifade edemezsiniz. Orada başka türlü bir nicel araştırma biçimini düşünmemiz gerekiyor. Dolayısıyla nicel araştırma kendiliğinden tözcü değildir. Sizin bu düşünceniz nicel araştırmaya yönelik biraz tözcü bir varsayımdır aslında. Yani tersine çevirirsek bir şeyin doğası gereği iktidara yatkın olduğu düşüncesi, bu da bizatihi sorgulanmaya muhtaç.

TU: İlişkisel sosyal bilim nereye doğru hareket ediyor? Geleceği ne olacak? Gerçi buna en başta paradigma olup olmayacağı bağlamında cevap verdiniz. Gelecek araştırma programları ne yönde olacak? Genel olarak sosyal bilimlere nasıl bir katkı sağlayacak?

VSÖ: Tam nereye gideceğine dair bir kehanette bulunmak tabii ki mümkün değil. Genç araştırmacıları halen cezbeden belirli araştırma problemleri var. Bunlar olduğu müddetçe gelişme olacak. Belirli alanlardaki ciddi ilişkiliselci araştırma programlarına ilişkin ne olabilir? Kent incelemelerinde, sınıf incelemelerinde, toplumsal cinsiyet incelemelerinde... Dikkat edersen hepsi disiplinler-üstü artık bu adlandırmalar. Artık bunların “sosyolojisi”nden bahsetmiyoruz. Bunlar genel bir inceleme alanı olarak tanımlanıyor ve içinde pek çok sosyal bilimcinin çalıştığı alanlar, sosyolog, antropolog, tarihçi, coğrafyacı vs. Bu araştırma gündemlerinin cezbediciliğinin yüksek olduğunu, buralardaki araştırma şebekelerinin varlıklarını ve etkilerini arttırarak sürdüreceklerini öngörmek mümkün. En azından gidişat bu yönde. Her yönden daha fazla genç araştırmacı ilişkisel sosyal bilimin gündemlerine kendini angaje ediyor. Tutarlı olarak bir istikamete gidip gitmediği bir tarafa, en azından bu araştırma programlarının artarak varlığını sürdürdüğünü görüyoruz. Türkiye örneğinde ilişkisel kongrenin

genç araştırmacılardan gördüğü ilgi mesela... Bunu Türkiye açısından da gözlemleyebiliriz yani, ilişkisel sosyal bilim gündemlerine ilişkin ciddi bir yönelimin oluştuğunu söylemek mümkün. Geleceğe ilişkin tanımlayıcı bir varsayıma girişmeyeyim çünkü bu sınırlandırma olur. Ucunu açık bırakayım çünkü bir tür kendini gerçekleştiren kehanete de dönüşmek istemiyorum. Ciddi bir araştırma gündeminin olduğunu ve genç araştırmacı ekipler tarafından teveccüh gördüğünü söylemekle yetinelim. Bu en azından geleceğine ilişkin parlak; belirli çalışma alanlarında kent, toplumsal cinsiyet, göç yine yükselen bir alan, yaşlılık yeni çalışma alanları. Bu alanların hepsinde eşzamanlı olarak kendi gündemini yarattığını söylemek mümkün. Belki geleceğe ilişkin olası bir tehlikeye işaret etmek gerekir. Bu da ilişkisel sosyal bilimin salt bir teknik ya da teknikler dizisine indirgenme tehlikesi. Bu paradoksal bir şey, şöyle paradoksal: İlişkiselci araştırma programlarının gündem belirleme gücünün artışı dediğimiz gibi bir olumluluk ama anaakımlaşma tehlikesini de beraberinde getiriyor. İlişkisel sosyal bilimin anaakımlaşmaya başladığı an onun için bir tehlike doğmaya başlar. Bu ilişkiselciliği var eden temel muhalif motivasyonun aşınmasını ve anaakımlaşma arzusunun yol açacağı sivri köşeleri törpüleme eğilimini doğurur. İlişkisel sosyal bilimi daha yeni yutulur hale getirme, onu bir tür teknik olarak tanımlama eğilimlerini ortaya çıkarır. Dolayısıyla ilişkisel sosyal bilime ilişkin teknik anlatımın yoğunlaştığı her metin bir kuşku doğurmalı. İlişkisel sosyal bilimcinin tabiri caizse her yaptığı çalışmada kendini var eden o eleştirel, radikal varsayımları tekrar dile getirmesi, hatta kendi verileriyle yeniden inşa etmesi gerekir. Dolayısıyla özgürleştirici olmalı. İlişkisel sosyal bilimci Pierre Bourdieu'nün güzel bir tabiriyle "faillere eylemlerinin gerçek anlamlarını iade etme"si gerekir. Habermas'ın özgürleştirici olarak tanımladığı türden bilme ve ilgi/çıkar biçimi olduğunu gösterir ki ilişkisel sosyal bilim böyle bir şeyi yerine getirmeseydi bir dakika bile uğraşmaya değmezdi bu işle.

Yani ilişkisel sosyal bilim kişiler arasında sistematikleşmiş ve tarihsel olarak sağlam temellendirilmiş, bu Durkheim'in deyimi, sömürü ve tahakküm ilişkilerinin inceler. Kişiler arasındaki sistematize bir hal almış dolaısıyla nesnelleşmiş, Durkheimci anlamda sosyal şeyler haline gelmiş sömürü ve tahakküm ilişkileri... Yani ilişkisel sosyal bilimci herkesin mutlu bir yuva gördüğü yerde sömürü ve tahakküm izleri görür. İlişkisel sosyal bilim bu kurucu motivasyonun yitirdiği anda varlık sebebini yitirir. Dolayısıyla bu motivasyon gittikten sonra teknik olarak güçlüymüş zayıfmış çok bir anlamı kalmıyor. O yüzden ilişkisel sosyal bilimin geleceğine ilişkin belki bu tehlikeden söz etmek gerekir. Bu tehlike gerçek bir tehlikedir. Anaakımlaşma tehlikesidir. Bunun yarattığı handikaplardan söz etmek gerekir. Yoksa hangi araştırma konusu nereye kadar gelişir, o artık araştırmacıların başarıları ve becerilerine ilişkin bir şey. Onu kestiremeyiz ama en azından

anaakımlaşma tehlikesine dikkat çekebiliriz. Çünkü güçlü bir paradigma bu, güçlü bir karşı çıkış. O yüzden anaakımı aşındırıyor. 1990’ların pozitivist sosyal bilimcisi artık yok. Anaakım ciddi anlamda aşınmış durumda. Pek çok üniversitede ilişkiliselci dediğimiz isimler bölüm başkanı, kürsü başkanı hatta dekan falan oldular. O yüzden anaakımlaşma tehlikesi geleceğe ilişkin en temel meselesi.

TU: Böyle bir tehlike var yani şu anda.

VSÖ: Var. Başka tehlike olarak görülebilecek bir konu da uzmanlaşma. Uzmanlaşmanın kendine has bir tehlikesi var. Bunun aşmanın çaresi ise paradigma içinde kapanmak yerine ilişkilisel sosyal bilimcinin belki de komşu mahallelerle sürekli bir dirsek teması içinde olması, yapıcı bir diyalog içerisinde olması ve toplumsal kolektif aktörlerle, akademi dışındaki, diyalogunu sürdürmesidir. Salt akademi içinde kapanmış, sadece akademik şeylerle meşgul bir ilişkilisel sosyal bilim bir tür tekniğe indirgenme riski barındırır. Çaresi akademi dışındaki toplumsal failerle eleştirel bir ilişki içerisinde olmak. Toplumsal failerin kabullerine kendini teslim etme değil ama onlarla da diyalogunu bir şekilde sürdüren gerilimli bir pozisyonu kurması, koruması gerekiyor. Konfordan kaçınması gerekiyor. Gerilim çözülmesi gereken bir şey değildir her zaman, bazı gerilimler idame ettirilmelidir.

TU: Peki, son bir soru olarak *Strata Dergisi* burada bahsettiğiniz programı nasıl uygulayacak? Veya uygulayabilecek mi? İlişkisel sosyal bilimin geleceği için nasıl bir yerde duruyor *Strata* sizin gözünüzde?

VSÖ: Bu bizim de kendimize sorduğumuz bir soru. Çünkü sadece dar bir akademik kaygıyla çıkarılan bir dergi değil. Kaldı ki öyle bir deneyimler de oldu. Türkiye sosyal bilim alanının kendine has olumsuzlukları var. Bu olumsuzluklar içerisinde ilişkiliselci faaliyeti sürdürmek ekstra zor. Bizim bilim alanımızın özerkliği ilişkin sorunları var. Bizim alanımız özerk değil. Dolayısıyla alan otonom değil heteronom bir yapıya sahip bu anlamda. Sürekli bir taarruz altında. Hep şey denir ya fildişi kulelerden bakmayalım; biraz da fildişi kule lazım sanki. Ticarileştirilmiş, nicelleştirilmiş, faillerinin de tüccar gibi düşünmekten hicap duymadığı bir dünyadan bahsediyoruz. Türkiye akademi alanındaki bölüm kurulları bir şirketin dönemsel faaliyet toplantılarına benzer hale geldi. “Biz bu dönem bunu yaptık, verimli miydi ne getirdi ne götürdü,” kâr-zarar gibi şeylere döndü. Dolayısıyla akademinin özerkliği bir piyasa karşısında iki politika karşısında yeniden kurulmalı. Piyasa aktörleri ile politik aktörlerin taarruzlarının çok yoğun olduğu bir alandan bahsediyoruz. Dolayısıyla kültürel tözcülüklerin çok yaygın, kültürel jestlerin çok yoğun olduğu bir alan burası. Rahmetli Şerif Mar-din’in deyisiyle “mahalle”lerin çok belirgin ve bunaltıcı olduğu bir alan. Bu tarz bir alanda arafta kalmak oldukça zor. *Strata*’yı belki böyle tanımlamak

mümkün: arafta kalanların, kendilerini herhangi bir mahallede rahat hissetmeyenlerin, kendi mahallerinde bile huzur bulamayanların adresi. Çünkü tözcülük kendi mahallenden başlıyor. Bizatihi kendi mahallende üretilmiş tözcülüklerle yüzleşmen gerekiyor. İlk onunla yüzleşmen gerekiyor ama en zoru da odur her zaman. Çünkü mahallesiz kalma riskin vardır.

Dolayısıyla kendini herhangi bir mahallenin konforuna bırakmayan her türden sosyal bilimci, araştırmacı, akademisyen olsun olmasın *Strata*'da kendine yer bulabilir. Bunun için bir buluşma yeri, bir platform. Doksaların bizatihi araştırma biçimleriyle açığa çıkarıldığı, teorik tartışmalardan çok saha araştırması odaklı bir dergi olmalı çünkü saf teori ayırır ve skolastikleştirir. Dolayısıyla gözü sahada olan bir teoriklik biçimine açık dergi. Onun dışında içeriğinin daha çok saha araştırmacılarının belirleyeceği, o skolastik şeyleri o kırabiliyor ancak, buralarda yoğunlaşacak bir dergi olarak düşündük. Yani Bourdieücü bir dergidir, eleştirel realist bir dergidir demem; *Strata* ilişkisel sosyal bilim dergisidir. Dolayısıyla ilişkisel sosyal bilimcilerin gündemleri nereye doğru evriliyorsa kendini o yöne evriltilecek bir dergidir. Türkiye koşullarında dediğim özgünlüğü var. Zor bir pozisyon bu. Ama sürdürülebilir bir pozisyon da. Bunu sürdürmeye istekli bir araştırmacı grubu var. En azından garantisi o şimdilik. Belirli bir mahallenin konforuna kendini bırakmak istemeyen bir grup hemdert sosyal bilimcinin bir araya gelişinin bir ürünü olacak bir dergi. Genç araştırmacılar için ilişkisel bir kürsü olduğu müddetçe varlığını devam ettirecek, eğer o bağları koparsa da bitecek bir iş.

TU: Çok teşekkür ediyorum.

VSÖ: Ben teşekkür ederim. Verimli oldu.